

K PROBLEMATIKE ROZVOJA HUMANIZMU A OSOBNOSTI V PROCESE VÝSTAVBY SOCIALISTICKEJ SPOLOČNOSTI

JÁN DUBNIČKA, Ústav filozofie a sociológie SAV, Bratislava

DUBNIČKA, J.: On Problems of Development of Humanism and Personality in the Process of Construction of the Socialist Society. *Filozofia* 36, 1981, No. 1, p. 63—73

The process of forming the socialist consciousness of Man, being a long term and complicated process, requires a deep dialectical-materialist analysis of all its aspects. The author analyses some aspects of the dialectics of development of humanism and personality in the process of building up socialist society. He analyzes the role of knowledge, selfrealization, the principle of collectivism in forming the socialist consciousness of personality. In the end of the paper some basic starting points of Marxist conceptions of humanism and of personality are outlined in a brief review.

Budovanie rozvinutej socialistickej spoločnosti nastoľuje ako jednu z dôležitých a naliehavých úloh ďalšie prehĺbenie a zintenzívnenie formovania socialistickeho vedomia človeka. Ako sa hovorí v Správe Predsedníctva Ústredného výboru KSČ, prednesenej na 15. zasadnutí ÚV KSČ „otázka uvedomelosti, pevnosti presvedčenia, oddanosti veci socializmu je kardinálnou otázkou“. (1, s. 3) „Bez zvyšovania uvedomelosti človeka, jeho politickej úrovne a upevňovania morálnych kvalít nemožno zabezpečiť úspešnú výstavbu materiálno-technickej základne komunizmu a rozvoj socialistických spoločenských vzťahov.“ (1, s. 3) Táto úloha je tesne spätá s mnohostranným harmonickým rozvojom osobnosti za socializmu, pretože „všestranný harmonický rozvoj osobnosti sa za socializmu stal nielen cieľom socialistickej a komunistickej výstavby, ale súčasne i *najdynamickejším činiteľom rozvoja výrobných síl*“. (1, s. 3)

Proces formovania socialistickeho vedomia človeka, ako ukázala spoločenská prax, je zložitý, dlhodobý, časove neohraničený. „Socialistický človek sa utvára, dozrieva, v mnohostrannom procese výstavby socializmu a komunizmu.“ (1, s. 3) Preto tento proces vyžaduje na každej novej etape výstavby socialistickej spoločnosti hlbokú vedecko-teoretickú dialekticko-materialistickú analýzu všetkých svojich aspektov, predovšetkým však tých, ktoré sa v kontexte danej etapy objavili ako nové.

Jedným z takých základných problémov je problematika rozvoja humanizmu a osobnosti v procese výstavby socialistickej spoločnosti.

Marxizmus odhalil základné nedostatky predmarxistického chápania humanizmu, ako aj jeho sociálno-historické a gnozeologické korene. Dokázal, že takéto chápanie vychádzalo z idealistických názorov na štruktúru spoločnosti a formálno-metafyzického chápania človeka ako mimohistorickej podstaty, vypracoval materialistické chápanie dejín a prvýkrát odvodil humanistické ideály z „objektívnych zákonov vývinu spoločnosti, čím zjednotil humanizmus s vedou. Humanizmus našiel oporu vo vede a spoločenská veda získala humanistickú funkciu, stala sa

nástrojom praktického pretvárania skutočnosti na socialistických humanistických základoch.“ (2, s. 4) Marxistický humanizmus je vyšším typom humanizmu, ktorý našiel praktickú realizáciu v socializme.

Aká je podstata marxisticko-leninského humanizmu? Humanizmus je predovšetkým neoddeliteľnou stránkou marxistického svetonázoru. Tým, že bol vybudovaný na vedeckých základoch, získali jeho princípy reálny obsah. Marxistický humanizmus chápe človeka ako najvyššiu hodnotu. Hlboká humanistická podstata socializmu nebola presvedčivo dokázaná len teóriou, ale aj praxou, viac ako polstoročnou existenciou socialistickej spoločnosti.

Problém humanizmu je veľmi úzko spätý s problémom slobody človeka. Už klasici ukázali, že pre realizáciu humanistických ideálov, pre víťazstvo reálneho humanizmu je nevyhnutné „zrušiť všetky vzťahy, v ktorých je človek poníženou, porobenou, opustenou, opovrhnutou bytosťou“ (3, s. 18), likvidovať triedne protiklady a s nimi súvisiace antagonizmy pri rozvíjaní slobody, zabezpečiť slobodný všestranný rozvoj všetkých členov spoločnosti, každej osobnosti. Namiesto ilúzií a abstraktnej túžby po šťastí človeka marxizmus kladie dôraz na revolučný boj za reálnu slobodu človeka.

Keď hovoríme o slobode, máme na mysli jej spoločenský i ľudský rozmer, ako aj ich dialektický vzťah. Spoločnosť ako sociálny organizmus môže byť slobodná v plnom zmysle tohto slova vtedy, „ak dosiahla takú úroveň materiálnej a duchovnej kultúry, má také poznatky o prírodných zákonitostiach a zákonoch svojho vlastného vývinu, má takú vnútornú sociálno-ekonomickú štruktúru, kedy využívanie nahromadeného materiálneho bohatstva sa stane nevyhnutnou a prirodzenou podmienkou jej fungovania a rozvoja“. (4, s. 14) Spoločnosť je slobodná do tej miery, do akej je schopná predvídať dôsledky svojej činnosti a môže na základe toho objavovať a vyberať optimálne cesty riešenia úloh, ktoré pred ňou stoja. Pokiaľ ide o osobnosť, tak miera jej slobody je určovaná stupňom všestrannosti rozvoja jej duchovných, fyzických potencieí a schopností.

Potencie a schopnosti človeka sa môžu pozitívne rozvíjať len pri určitých sociálno-ekonomických a kultúrnych podmienkach. Mnohostranný rozvoj človeka v socialistickej spoločnosti predpokladá, že sa tieto podmienky vytvorili, rozvíjajú a umožňujú formovanie socialistického typu osobnosti, ktorá je však zároveň nevyhnutnou podmienkou ďalšieho úspešného budovania a rozvíjania socialistickej spoločnosti. V tomto zmysle zákon, ktorý sformuloval K. Marx, „ako sama spoločnosť produkuje človeka ako človeka, tak aj človek produkuje spoločnosť“ (5, s. 95) — pôsobí a plne sa prejavuje predovšetkým v socializme. Rozvoj socialistického typu osobnosti sa historicky realizuje v tom, že človek „zdokonaľuje svoju mravnú, politickú, svetonázorovú, estetickú charakteristiku, získava nové morálne a psychologické kvality a prerastá do humanistického typu osobnosti. Zahrňuje v sebe proces kvalitatívnych zmien

v samej podstate človeka a podstaty ľudských vzťahov.“ (6, s. 251) Hlavnou tendenciou pri socialistickej organizácii spoločenského života je harmonický rozvoj vzájomného vzťahu medzi spoločnosťou a osobnosťou, formovať slobodnú osobnosť založenú na mnohostrannom rozvoji človeka v rámci socialistickej kolektivity, zabezpečujúcej realizáciu spoločenských záujmov.

Socialistická spoločnosť predpokladá zblíženie spoločenského a individuálneho vedomia na základe uplatňovania jednoty spoločenských a individuálnych záujmov. Sociálno-ekonomickým základom formovania socialistického vedomia osobnosti je likvidácia súkromného vlastníctva, vykorisťovania človeka človekom. Ale to je len základ. Dôležitou podmienkou formovania socialistického vedomia je, aby človek *poznal* spoločenské podmienky vlastnej existencie, *uvedomil* si svoju sociálnu podstatu.

Štruktúra individuálneho vedomia za socializmu sa vytvára pod vplyvom tých zmien, ktoré sa „uskutočňujú v procese upevňovania a zdokonaľovania socialistických vzťahov, socialistickej kultúry, nového vzťahu k práci, nových vzájomných vzťahov medzi ľuďmi“. (7, s. 77) Možno konštatovať, že hlavným neoddeliteľným komponentom socialistického vedomia človeka je samouvedomenie, založené na poznaní objektívnej reality, jej zákonitostí a svojho miesta vo svete.

Socialistická epocha je kvalitatívne novou epochou vo formovaní spoločenského aj individuálneho vedomia; progresívne idey celého ľudstva, vedecko-materialistický svetonázor stávajú sa dostupnými každému človeku. V socialistickej spoločnosti sa prvýkrát vytvárajú podmienky, pri ktorých sa uvedomele začínajú riadiť spoločenské procesy. „Komunizmus sa odlišuje od všetkých doterajších hnutí tým, že prevracia základy všetkých doterajších vzťahov vo výrobe a v styku a všetky prirodzene vzniknuté predpoklady prvý raz vedome berie ako výtvary predchádzajúcich ľudí, zbavuje tieto predpoklady ich živelnosti a podriaďuje ich moci zjednotených indivíduí.“ (8, s. 263)

Socialistické zriadenie je reálnym uskutočnením ideí marxisticko-leninského humanizmu. Socializmus *prakticky* rieši také veľké humanistické úlohy, ako je oslobodenie pracujúcich od kapitalistického vykorisťovania, od politického jarma, od národného útlaku. Socializmus odstraňuje biedu a nezamestnanosť širokých mas, postupne likviduje protiklad medzi fyzickou a duševnou prácou, medzi mestom a dedinou, oslobodzuje od bezprávia aj ženskú časť ľudského rodu. Zbavuje ľudové masy duchovnej zaostalosti, otvára širokú cestu všetkým členom spoločnosti k vysokým métam vedy a kultúry. V centre socialistického humanizmu je idea slobodnej, vykorisťovania zbavenej osobnosti, jej mnohostranného a slobodného rozvoja. A tak hlavným heslom socializmu sa stáva „všetko v mene človeka, všetko pre blaho človeka“. Sama podstata socializmu je taká, že sa nemôže progresívne rozvíjať, ak spoločnosť nezabezpečuje progres v rozvoji fyzických a duchovných schopností *všetkých* členov

spoločnosti a nevytvára pre tento progres primerané možnosti. Využitie týchto možností závisí však v rozhodujúcej miere od osobnosti, jej schopnosti, vôle, vedomia atď. Osobnosť za socializmu nezískava slobodu od spoločnosti ako zvláštny dar, socializmus predpokladá, že osobnosť bude uvedomele využívať tie prostriedky slobodného rozvoja, ktoré jej dáva k dispozícii. Za socializmu vystupuje osobnosť prvý raz v dejinách ako „*aktívny a uvedomelý*“ budovateľ nového života, všetkých jej stránok, súvislostí a vzťahov“. (9, s. 132) Z uvedeného vyplýva, že mnohostranný rozvoj osobnosti je formou prejavu slobodného pôsobenia osobnosti. Mnohostranne rozvinutá osobnosť za socializmu je slobodná osobnosť.

Sloboda ako nevyhnutná forma mnohostranného rozvoja osobnosti predpokladá vysokú uvedomelosť, pretože budovanie rozvinutej socialistickej spoločnosti nie je možné bez jej uvedomelého zdokonaľovania, uvedomelej samokontroly, uvedomelého riadenia socialistických spoločenských vzťahov. Konkrétnou formou, ktorou socialistické zriadenie zabezpečuje postupné narastanie uvedomelosti jednotlivých svojich členov, je rozvoj vedy, kultúry, všeobecného vzdelania, foriem spoločenského vedomia. To však znamená, že aj vo sfére individuálneho vedomia musí byť proces živelnosti postupne nahrádzaný procesom uvedomelosti, čo je možné zabezpečiť jedine cestou formovania socialistického vedomia človeka. Z uvedeného vyplýva, že na jednej strane formovanie socialistického vedomia bez humanizmu a slobody v socialistickej spoločnosti je nemožné a na druhej strane sféry prejavu humanizmu a slobody sa rozširujú s formovaním socialistického vedomia osobnosti.

Z marxisticko-leninského hľadiska ideovým základom rozvoja človeka v socialistickej spoločnosti, jeho individuality je kolektivismus. Len v socialistickej kolektíve človek môže slobodne rozvíjať svoje schopnosti a nadanie, prejavovať svoju individualitu. Možno konštatovať, že marxistický humanizmus má kolektivistický charakter. Len v socialistických spoločenských podmienkach „ruší sa antagonizmus kolektívneho a individuálneho zrodený súkromným vlastníctvom, nastolujú sa harmonické vzťahy medzi človekom a spoločnosťou, ... vzniká taká kolektíva, v ktorej osobnosti pôsobia ... ako slobodné individuality“. (10, s. 121) Práve socialistický kolektív vytvára široké možnosti pre rozvoj a zdokonaľovanie individuality osobnosti. „Len v kolektíve individuum získava prostriedky, ktoré mu umožňujú všestranný rozvoj svojich vlôh, a teda len v kolektíve je možná osobná sloboda.“ (8, s. 267) Buržoázna koncepcia individualizmu, v ktorej individuum vystupuje ako jediná realita, ktorá proklamuje ideu večného antagonizmu medzi osobným a spoločenským, ideu o primáte osobného nad spoločenským, je v zásadnom rozpore s humanímnymi cieľmi socializmu, so skutočným slobodným rozvojom osobnosti socialistického človeka.

Ako bolo zdôraznené v predchádzajúcom, humanistická podstata socializmu nebola presvedčivo dokázaná len teóriou, ale aj praxou. Humanistická podstata socializmu sa jasne odhaľuje v reálnom živote so-

cialistických krajín, v riešení národnostnej otázky, v boji za zachovanie svetového mieru, v riešení protikladov medzi mestom a dedinou, medzi duševnou a fyzickou prácou, v politickom živote, v oblasti duchovného života, v rozvoji vedy a kultúry. Postupné utváranie bohatého duchovného sveta členov socialistickej spoločnosti, uspokojovanie ich rozmanitých intelektuálnych záujmov, narastanie ich revolučnej, tvorivej energie a iniciatívy ukázalo, že len socializmus ako slobodná spoločnosť vytvára široké možnosti rozvoja osobnosti, jej vnútorného sveta, pritom nie rozvoj jednotlivcov, nie elity, ale širokých ľudových mas. Široké práva a slobody poskytované socialistickým štátom svojim občanom, garancia práva na prácu, na odpočinok, na vzdelanie atď. „boli tými reálnymi podmienkami, ktoré zabezpečili rýchly rast vzdelanosti kultúry, intelektuálnosti mnohomiliónových mas občanov socialistických krajín. Tieto masy sa stali nositeľmi vyšších duchovných hodnôt, ich tvorcami.“ [11, s. 274] Ale duchovné bohatstvo osobnosti nemá nič spoločné s pasívnym nahromadením poznatkov. Pojem duchovne bohatej osobnosti nemožno redukovať na pojem vzdelaný človek. Vzdelaný človek sa stáva duchovne bohatou osobnosťou len vtedy, keď má aktívny vzťah k získaným poznatkom, keď tieto poznatky transformuje vo svojom presvedčení a v princípe konania, keď sa stanú prostriedkom poznania i premeny skutočnosti. To je možné za podmienky, že jeho činnosť je úzko spätá s aktívnou účasťou vo verejno politickom, hospodárskom a kultúrnom živote socialistickej spoločnosti. Život každým dňom odhaľuje hlbokú pravdivosť leninskej tézy, že „... Iba socializmom sa začne rýchly, opravdivý, naozaj masový pokrok vo všetkých oblastiach spoločenského a súkromného života, najprv za účasti väčšiny obyvateľstva a potom za účasti všetkého obyvateľstva.“ [12, s. 106] V procese rozvoja socialistickej demokracie stále širšie masy ľudu sa aktívne zúčastňujú na hospodárskom, štátnom a iných sférach života spoločnosti. Na tomto základe prebieha rozvoj človeka ako tvorivej osobnosti, rozvoj jeho spoločensko-politického a spolu s tým aj mravného samouvedomenia, duchovné obohacovanie jeho osobnosti.

Realizácia humanistických ideálov predpokladá poznanie a uvedomené využívanie zákonov spoločenského života. V tomto aspekte má dôležitú úlohu súčasná veda a jej vzťah k spoločenskej praxi.

Vedecko-technická revolúcia veľmi vyhrtené stavia otázku o úlohe vedy v živote spoločnosti, o jej humanistickej orientácii, o vplyve vedeckých objavov na budúcnosť ľudstva. Treba zdôrazniť, že v socializme veda slúži ľudu, stáva sa mohutnou silou budovania rozvinutého socializmu. Veda sa mení na bezprostrednú výrobnú silu spoločnosti a ovplyvňuje rozvoj socialistických výrobných vzťahov, aktívne pôsobí na proces humanizácie pracovných a životných podmienok ľudí. Vedecké riadenie rozvoja spoločnosti, široké uplatnenie vedeckých poznatkov v materiálnej a duchovnej sfére života spoločnosti vytvára objektívny základ rozvoja socialistickej spoločnosti.

Úloha vedy v socialistickej spoločnosti sa však nevyčerpáva tým

komplexom zmien, ktoré vnáša do výroby, ekonomiky a riadenia. Nemenný vplyv má veda aj na oblasť ľudských potrieb, schopností, záujmov a predstáv, na všetky dôležité aspekty existencie a rozvoja človeka ako osobnosti. Veda za socializmu sa neprejavuje len v zmene vonkajšieho, ale aj vnútorného života človeka. Tieto zmeny sú hlbokými kvalitatívnymi zmenami samého človeka. „Zjednotenie socializmu s vedou nie je teda len dôležitou podmienkou rýchleho a úspešného rozvoja samej vedy, ale aj nevyhnutný základ riešenia kardinálnych úloh komunistickej výstavby.“ (13, s. 170) Práve vo vede nachádza človek dôležitý prostriedok, ktorý mu dovoľuje reálne prekonať ohraničenosť a uzavretosť svojho tradičného spôsobu života a svojho vedomia, kvalitatívne meniť formy praktického a duchovného života. V tomto procese sa jasne ukazuje humanistická podstata vedy. A ak humanistická podstata vedy je v jej schopnosti produkovať univerzálno-praktický typ vzťahu človeka ku svetu, tak podstata „reálneho humanizmu“ spočíva v premene tejto schopnosti v schopnosť samého človeka, v podmienku jeho individuálneho rozvoja a individuálnej existencie. Schopnosť vedy univerzalizovať charakter a spôsob vzťahu človeka ku svetu sa odhaľuje v tej miere, ako sama veda sa stáva základom rozvoja všetkých indivíduí zjednotených v kolektíve. V socializme sa teda veda mení aj na faktor rozvoja človeka, na jednu z podmienok formovania celostnej osobnosti.¹

Na rozdiel od marxizmu-leninizmu sa väčšina súčasných buržoáznych ideológov úporne snaží zbaviť humanizmus sociálno-politického zmyslu a obsahu, redukovať problémy humanizmu k psychologickým, abstraktno-etickým, náboženským a k iným čisto duchovným problémom. Na humanizmus si robia nárok existencialisti, neotomisti, personalisti a ďalšie antropologické prúdy a smery. Humanizmom zakrývajú svoje zámary otvorení antikomunisti. „Etický socializmus“ a abstraktno-idealistické učenie o človeku sú jedným z hlavných teoretických základov súčasného sociálreformizmu. Pravý revizionizmus sa tiež zahaľuje rúchom „socializmu s ľudskou tvárou“. Všimnime si v krátkosti niektoré základné tézy týchto koncepcií.

Stúpenci racionalisticko-technokratickej koncepcie buržoázneho humanizmu vystupujú ako hlavní apologeti kapitalizmu. Autori teórie „rastu“, „modernizácie“, „zdokonaľovania“ atď. kapitalizmu požadovali uplatňovať nové formy regulovania ekonomiky, racionálne princípy plánovania, aplikovať nové metódy riadenia prostredníctvom počítačov a inej

¹ Možno vydeliť tri skupiny vlastností osobnosti sociálneho charakteru, ktorých formovanie tvorí úlohy výchovnej práce a podstatu komplexného prístupu ku komunistickej výchove pracujúcich.

a) Ideovo-politická výchova, formovanie marxisticko-leninského svetonázoru všetkých pracujúcich, vysokej politickej uvedomelosti, patriotizmu a internacionalizmu.

b) Pracovná výchova, rozvoj osobnosti ako pracovníka, zvýšenie jeho všeobecnokultúrnej a profesionálnej úrovne.

c) Morálna výchova, formovanie vedomia spoločenskej povinnosti osobnosti.

Vcelku tieto vlastnosti tvoria to jadro vlastností osobnosti, rozvojom ktorých sa musí úspešne riešiť úloha všestranného rozvoja osobnosti.

súčasnej techniky (W. W. Rostow, R. Aron, H. Kahn a iní). Tieto opatrenia mali podľa ich autorov úplne uspokojovať potreby všetkých členov spoločnosti, zrušiť všetky sociálne protirečenia. Sama kapitalistická spoločnosť však veľmi rýchlo rozbila tieto optimistické predstavy. Ba aj takí presvedčení antikomunisti a teoretici postindustriálnej spoločnosti ako D. Bell a H. Kahn boli donútení priznať existenciu vážnych protirečení v súčasnej kapitalistickej spoločnosti. Avšak mnohí významní buržoázni ideológovia aj napriek týmto protirečeniam predpovedajú, že budúce „štádium“ vývinu kapitalizmu určite vytvorí podmienky pre odstránenie všetkých jeho neduhov a dochádzajú k záveru, že hlavnými realizátormi budú kapitalistické korporácie. Monopoly ako hlavní predstavitelia kapitalistického vykorisťovania, sociálneho útlaku, nositelia reakcie a militarizmu sú v týchto koncepciách považované za centrá spravodlivosti.

Stúpenci týchto koncepcií vychádzajú z týchto predpokladov.

1. Rozvoj vedy a techniky nezávisí od charakteru spoločenského zriadenia, od určitého systému výrobných vzťahov.

2. Rozvoj vedy a techniky už premenil kapitalizmus v nejakú „industriálnu spoločnosť“, ktorá akoby stála „nad“ kapitalizmom aj socializmom. Vychádza sa pritom z teórie konvergenencie kapitalizmu a socializmu.

3. Predpovedajú nástup šťastnej budúcnosti, nastávajúcu realizáciu ideálov humanizmu, a to bez nevyhnutnosti triedneho boja a sociálnej revolúcie. Všetko urobí nová technika a veda, automaticky, bez aktívnej činnosti subjektívneho faktora.

Technokratický reformizmus buržoázných futuroológov môžeme kvalifikovať ako reakčno-utopický, pretože ignoruje objektívne zákony spoločenského vývinu a pokúša sa zachovať štátnomonopolistický kapitalizmus, ktorý je hlavnou prekážkou na ceste sociálneho programu súčasného človeka.

Nemožno ľubovoľne odtrhať rozvoj vedy a techniky od charakteru sociálneho zriadenia, ignorovať typ výrobných vzťahov, pod vplyvom ktorých sa rozvíja veda a technika. Nemožno tiež prehliadať zásadný rozdiel v sociálnych dôsledkoch vedecko-technického pokroku v podmienkach kapitalizmu a v podmienkach socializmu. Iluzórny a nesprávny je aj predpoklad, že veda a technika samé osebe, bez aktívnej revolučno-pretvárajúcej činnosti robotníckej triedy a pracujúcich mas vedených stranou, vyzbrojených revolučnou teóriou zmenia kapitalizmus na nejaký nový typ industriálnej spoločnosti.

Svojráznu koncepciu „normatívneho humanizmu“ vypracoval známy americký filozof a sociológ E. Fromm, ktorý sa pokúsil o syntézu jednotlivých, svojvoľne vytrhnutých Marxových ideí s modernizovanou psychoanalýzou. Svoju koncepciu nazýva tiež „dialektickým“, „kozmpolitickým humanizmom“, „humanistickou etikou“. Pretože v centre humanistickej psychoanalýzy sa nachádza človek s jeho nemennou podstatou, ktorá stojí proti súčasnej realite, môže byť Frommova koncepcia zaradená

do „technického pesimizmu“. Fromm sa ju pokúša zbližiť s marxizmom, pričom marxizmus interpretuje formálno-antropologicky, falšujúc revolučnú a vedeckú podstatu tohto učenia. Tým, že Marxove idey o socialistickej revolúcii, diktatúre proletariátu, objektívnej zákonitosti historického procesu atď. nazýva „prázdny frázami“, snaží sa prevrátiť zakladateľa vedeckého komunizmu na predstaviteľa filozofickej antropológie a abstraktného maloburžoázneho humanizmu. Frommov „marxizmus“ sa stal jedným z ideových zdrojov súčasného pravého revizionizmu vo forme „autentického marxizmu“ a „socializmu s ľudskou tvárou“. Frommove kozmopolitické idey sú tiež utopické a reakčné. Aj keď správne určuje nacionalizmus a rasizmus ako antihumánnu ideológiu, nevidí, že je nevyhnutným produktom triednej antagonistickej spoločnosti, jedným z prejavov podstaty kapitalizmu. Jeho nekomunistický „marxizmus“ je eklektickým súhrnom nezlučiteľných komponentov. Sociálna podstata Frommovej koncepcie odráža „dvojité, protirečivé bytie malej buržoázie a maloburžoáznej inteligencie, lavirujúcej medzi robotníckou triedou a monopolistickou buržoáziou“. (2, s. 99) Nedokázal správne hodnotiť realizáciu marxizmu v spoločenskom živote súčasnej epochy. Pochybuje o skutočnom humanizme socialistickej spoločnosti a tvrdí, že „sovietsky komunizmus“ stratil spojitosť s humanistickou duchovnou tradíciou. Z hľadiska zápasu medzi kapitalizmom a socializmom Fromm je zástancom „tretej cesty“ ako prorok „humánneho socializmu“. Ideál budúcnosti je u Fromma zahmlený, jeho pozitívny program rozplynutý. „Ospevujúc ideál všestranne rozvinutej, harmonickej a celostnej osobnosti, Fromm zavrhuje marxizmom vedecky zdôvodnené a historickou praxou potvrdené cesty dosiahnutia tohto ideálu.“ (2, s. 100) Frommov „humanistický socializmus“ je svojou koncepciou blízky anarchizmu.

Spolu s racionalisticko-technokratickými koncepciami humanizmu medzi buržoáznymi vedcami sa objavujú aj iracionalisticko-antropologické koncepcie. V týchto koncepciách v centre stojí nemenný človek, pričom spoločnosť je v nezmieriteľnom nepriateľstve s jeho podstatou. Pretože človek nemôže zmeniť vonkajší svet, aby si zachoval prírodnú podstatu, aby sa stal slobodným, musí svet zavrhnúť a ujsť do seba. V tom je antihumanizmus existencialistickej filozofie, religióznych stúpcov personalizmu, slepej vzbury „nových ľavých“ atď.

Mnoho fráz o obhajobe humanizmu nachádzame u pravicovosocialistických ideológov. Proti „bezcitnému kapitalizmu“ a „antihumánnemu socializmu“ stavajú „demokratický socializmus“, ktorý podľa ich mienky je pravou humánnou spoločnosťou. Teóriu „demokratického socializmu“ stavajú sociálni demokrati do protikladu s vedeckým chápaním socializmu. Odmietajú objektívne zákonitosti rozvoja spoločnosti, socializmus, humanistické ciele sú pre nich len „etický ideál“, zavrhujú revolučnú teóriu robotníckej triedy, základné tézy marxizmu-leninizmu o podstate socializmu a cestách jeho výstavby atď. (E. Bernstein, V. Eichler, J. Brauntal atď.).

Komunistické hnutie musí tiež bojovať proti pravému revizionizmu, ktorý zakrýva svoju zradu robotníckeho hnutia potrebami „ľudskosti“, „spravodlivosti“ atď. Práví revizionisti sa vydávajú za obrancov humaného a demokratického socializmu, za horlivcov „socializmu s ľudskou tvárou“. Na rozdiel od pravicovo orientovaných sociálnych demokratov, ktorí sa celkom zriekli marxizmu-leninizmu, pravicoví revizionisti hlásajú potrebu „rozvoja“, „obnovy“ marxizmu. Od marxistov si však berú len formu a terminológiu. Ich „humanizácia“ filozofie nie je ničím iným ako prechod na nevedecké, idealistické pozície.

Vzhľadom na to, že sa v šesťdesiatych rokoch prejavilo priame pôsobenie pravicového revizionizmu aj v ČSSR, rozvedieme niektoré jeho základné tézy. Treba zdôrazniť, že koncepcia „humánneho socializmu“ nenachádzala svojich prívržencov len v Československu. Ide o široký medzinárodný revizionistický prúd v oblasti ideológie, ktorý si prisvojil mnoho bombastických názvov: „humánny marxizmus“, „filozofia človeka“, „filozofia praxe“, „autentický marxizmus“ atď. Pod všetkými názvami sa skrýva tá istá revizionistická koncepcia, ktorá je o to nebezpečnejšia, že má svojich prívržencov v radoch medzinárodného komunistického hnutia.

Uvedme aspoň v krátkosti základné východiská pravicového revizionizmu. Predovšetkým pravicoví revizionisti zavrhnú dialektický a historický materializmus ako tzv. scientistickú, falošnú formu marxistickej filozofie, pričom pod „scientizmom“ chápú fetišizáciu vedeckého poznania. Z toho vyplýva, že vedecká filozofia nie je principiálne možná. Vedecká filozofia vedie vraj k dogmatizmu, schematizmu, „zabúda na človeka“ a protirečí humanizmu. Skutočný marxizmus podľa tejto koncepcie „nie je vedeckou teóriou, nie je metódou poznania a revolučnej premeny skutočnosti, ale „čistým humanizmom“, filozofickým učením o oslobodení abstraktného človeka z útlaku odcudzenia“. (2, s. 140) Za základný filozofický problém súčasného marxizmu pokladajú humanizáciu dialektiky, ktorá v ich chápaní existuje bez najvšeobecnejších zákonov rozvoja prírody, spoločnosti a myslenia, bez kategórií ako nástrojov poznania skutočnosti, je to dialektika, ktorá odmieta objektívnu pravdu. V podstate je to sofistika, nástroj boja proti marxizmu-leninizmu a socialistickému zriadeniu z pozícií maloburžoázneho anarchizmu.

Ďalším vážnym východiskovým predpokladom je názor o protirečení medzi humanizmom a vedou. Veda a vedecká metóda vo filozofii je vraj nepriateľská marxistickému humanizmu. Táto téza je v priamom protiklade s marxisticko-leninskou koncepciou socialistického humanizmu, ktorý je „organicky spätý s vedou o rozvoji spoločnosti, s marxistickou filozofiou v celku, t. j. s dialektickým a historickým materializmom“. (2, s. 141)

Pokiaľ ide o filozofické problémy, usiluje sa ich „autentický marxizmus“ riešiť z hľadiska človeka. Človek je hlavný problém a základná

otázka marxistickej filozofie. Problém človeka sa však rieši v tejto koncepcii v duchu reakčnej buržoáznej filozofie a sociológie a využíva sa pre antisovietske a antisocialistické insinuuácie. Stačí ukázať napr. na problém slobody človeka alebo tak hlasno proklamované práva človeka, ako sú interpretované u R. Garaudyho, L. Kołakowského, G. Petroviča, M. Kangru atď.

Proti marxisticko-leninskej koncepcii humanizmu a praxe socializmu stoja tiež antihumanistické koncepcie maoistov. Maoizmus priamo prehlasuje, že každý humanizmus je buržoáznou ideou. Absolutizujúc násilie, maoisti vystupujú proti téze svetového komunistického hnutia o možnosti pokojného prechodu od kapitalizmu k socializmu. Zavrhnú leninskú tézu o tom, že v diktatúre proletariátu nie je hlavné násilie, ale budovateľská činnosť. Antihumanistická podstata maoizmu sa odhaľuje predovšetkým v jeho vzťahu k vojne. Maoisti ospevujú vojnu ako univerzálny prostriedok riešenia všetkých sociálnych problémov. Veľkomocenský nacionalizmus, principiálne nepriateľstvo maoizmu k marxizmu, priame spolčovanie sa s reakčnými silami, všetko toto hovorí o jeho antihumánnej podstate.

Sociálny zmysel všetkých nemarxistických koncepcií humanizmu v súčasných podmienkach sa redukuje na obhajobu kapitalizmu. Ako sme už ukázali, pojem humanizmu, jeho obsah a objem sa stávajú objektom ostrých ideologických sporov, rôznych, často diametrálne protikladných interpretácií. Všetky varianty buržoázných a maloburžoázných koncepcií, nehladiac na rozdiely v argumentácii a špecifikum odrazu spoločenského bytia, majú spoločné to, že:

1. Uznávajú normálnosť a „humánnosť“ súkromnovlastníckych vzťahov, čo je v podstate obhajobou kapitalizmu.

2. Aktívne zavrhnú reálny socializmus, bojujú proti marxisticko-leninskej ideológii a reálnemu socialistickému humanizmu.

Stávať humanizmus do protikladu s reálnym socializmom je zjavným prekrucovaním historickej skutočnosti a otvorenou či maskovanou formou obhajoby buržoáznej spoločnosti. V socialistickej spoločnosti sa upevnila skutočná demokracia a sloboda, ako aj princípy reálneho humanizmu. „Komunistická strana, socialistický štát... sústavne prehľbujú socialistickú demokraciu a všestranne rozvíjajú osobnosť občana socialistickej vlasti... Náš spoločenský poriadok dáva pojmom sloboda, ľudské práva, demokracia a sociálna spravodlivosť reálny obsah. Pre nás je demokratické to, čo slúži záujmom ľudu, socializmu a napokon, pravdaže aj človeku. Skutočná demokracia je možná a celkom sa rozvíja len za socializmu.“ (1, s. 4) Ak rozvoj skutočnej slobody a humanizmu je výsledkom spoločenského progresu za socializmu a komunizmu, potom sloboda a humanizmus aktívnej, tvorivej činnosti človeka, všetkých členov spoločnosti sú jednými z najzákladnejších podmienok spoločenského progresu.

1. Správa Predsedníctva ÚV KSČ na 15. zasadaní ÚV KSČ. Pravda č. 74 A, 27. 3. 1980.
2. POPOV, S. I.: Socializm i gumanizm. Moskva 1974.
3. MARX, K. — ENGELS, F.: Vybrané spisy 1. Praha 1976.
4. STEMPKOVSKAJA, V. I.: Socializm i svoboda. Moskva 1975.
5. MARX, K. — ENGELS, F.: Malé ekonomické rukopisy. Bratislava 1971.
6. BATENIN, S. S.: Čelovek v jeho istorii. Moskva 1977.
7. ČERNÁK, V. — DANTOV, T. — AKMAMBETOV, F. — KURLANOVA, K.: Problemy formirovanija kommunističeskogo soznanija ličnosti. Alma-Ata 1972.
8. MARX, K. — ENGELS, F.: Vybrané spisy I. Bratislava 1977.
9. PARKIN, V. F.: Dialektika svobody i neobchodimosti pri socializme. Moskva 1973.
10. REVICKIJ, I. I.: Filosofskije osnovy teorii individualnosti. Leningrad 1973.
11. PETROSIAN, M. I.: Gumanizm. Moskva 1964.
12. LENIN, V. I.: Štát a revolúcia. Bratislava 1971.
13. Duchovnyj mir rozvitogo socialističeskogo obščestva. Moskva 1977.

К ПРОБЛЕМАТИКЕ РАЗВИТИЯ ГУМАНИЗМА И ЛИЧНОСТИ В ПРОЦЕССЕ СТРОИТЕЛЬСТВА СОЦИАЛИСТИЧЕСКОГО ОБЩЕСТВА

Ян Дубничка

Процесс формирования социалистического сознания человека как продолжительный и сложный процесс требует глубокого диалектико-материалистического анализа всех его аспектов. В настоящей статье автор анализирует некоторые аспекты диалектики развития гуманизма и личности в процессе строительства социалистического общества. Он рассматривает роль познания, самосознания, принципа коллективизма в формировании социалистического сознания личности. В заключении статьи дается краткий критический анализ некоторых основных исходных положений немарксистских концепций понимания гуманизма и личности.

ZUR PROBLEMATIK DER ENTWICKLUNG VON HUMANISMUS UND PERSÖNLICHKEIT IM AUFBAUPROZESS DER SOZIALISTISCHEN GESELLSCHAFT

Ján Dubnička

Der Formungsprozess des sozialistischen Bewusstseins des Menschen, als langfristiger und komplizierter Prozess, erfordert eine tiefgehende dialektisch-materialistische Analyse aller seiner Aspekte. Der Vf. analysiert einige Aspekte der Entwicklungsdialektik von Humanismus und Persönlichkeit im Aufbauprozess der sozialistischen Gesellschaft. Er erörtert die Aufgabe der Erkenntnis, des Selbstbewusstseins, des Kollektivismusprinzips bei der Formung des sozialistischen Persönlichkeitsbewusstseins. Abschliessend werden kurz und kritisch die Ausgangspunkte nicht marxistischer Humanismus- und Persönlichkeitskonzeptionen angedeutet.